

КУЛТУРАТА НА КЪСНАТА МОДЕРНОСТ

Богдан Богданов

И за онези, които не са участвали в тази Научна среща и познават само поредицата отлични сборници с доклади, не е трудно да забележат голямата тема, която ги свързва. Тя е културата. От вече издадените 16 книги на Лятната научна среща във Варна би могъл да се състави сериозен том по тази тема. Използвам случая да го предложа. Същевременно съм сигурен, че по-внимателният обглед на написаното и казаното няма как да не установи едно принципно разноречие – за едни от говорилите на този форум идеята за култура означава нещо различно от некултурата на материалния човешки свят, от икономиката, пазара, вещите и всекидневието, означава ценности, духовност и изкуства, докато за други тя е по-широко понятие, с което се обозначава самата човешка среда.

Разбира се, и в този втори случай културата също е ценности и духовни значения. Те обаче не се наблюдават сами по себе си, наблюдава се по-скоро връзката им с икономиката, вещите и материалния човешки бит. Този разнороден е намясто в идеята за култура, както е намясто и в ред други понятия, които визират човешкото присъствие в света. Усвояващо и променящо се, то естествено се разбира по свойствен начин – като противопоставено на друго, но и като вътрешно осмислящо това друго. В моите говорени и писани представяния на Лятната научна среща аз следвах второто разбиране. Поради вътрешна убеденост, но и поради външно основание – така поставях под въпрос другия, по-разпространен и като че ли по-очевиден възглед за култура. Така ще постъпя и с понятието “култура на късната модерност”.

С късна модерност означаваме нашата съвременност, в по-конкретния смисъл на думата – времето, в което живеем. “Модерност” и “късна модерност” са термини на едно съвременно периодизиране. Утвърдено от американския социолог Даниел Бел в седемдесетте години на миналия век, то коригира прекалено едната марксистка парадигма по въпроса и предлага по-конкретно разбиране за особеностите на все по-бързо сменящите се епохи след времето на Европейското просвещение. Естествено няма съгласие по белезите и границите им. Наедно гледано, модерно или индустриално е времето докъм 1950-60 година, след което следва постиндустриалното, пост-

модерното или хипермодерното време. Коеето се нарича и късна модерност.

Някои социолози поставят под въпрос обособяването на късната модерност в отделна епоха. Според Антъни Гидънс разграничаването на модерно и постмодерно е изкуствено, става дума за убръзване и универсализиране на същото, което се разгръща в модерността. Разногласия има и между тези, които приемат, че късната модерност е време със свои белези. Първото е по назоваването на основния белег. Кой е той – нарастващото рационализиране и разомагьосване, за което говори още Макс Вебер, нарастващият риск според Улрих Бек или нарастващата консумативност според Жил Липовецки. Второто разногласие е дали бележите не са повече и не образуват сложна мрежа, която представлява по-точно бележите на нашето време.

Но така или иначе, разбирането за късната модерност се оцветява ценностно. Основният оцветител са двата наратива, които организират мисленето за човешкото общество: от една страна – прогресистката идея за движение към по-добро, а от друга – идеята за упадък и непреодолимата криза. Авторите в първата следа продължават оптимизма на Просвещението, свързан с откриването на светския свят и прогреса на научното знание. След критиките на Хоркхаймер и Адорно спрямо просвещенския прогресизъм този оптимизъм има приземени варианти например в теорията за комуникативното действие на Хабермас, но и не толкова приземени – такъв е случаят с разпространената теза, че не друго, а знанието е основният белег на късната модерност.

В стъпките на Ницше и Хайдегер повечето постмодерни мислители следват другия наратив – за упадък и кризата. Проявена в разколебаване на старите оптимистични идеологии на християнската сотериология, на метафизиката и историческата метафизика на Хегел, на просветителския прогресизъм и обществената марксистка идеология, според мислещите по този начин кризата на късната модерност засяга не само смислите и съдържанията на досегашните идеологии, но и обичайните дискурси, в които те са били изказвани, преди всичко големите дискурси на историята и редовата наука. Оттук и постмодерното критическо релативизиране, поставящо под въпрос валидността на едрите общоважими реалности на миналото и разкриващо контурите на един като че ли загърбен до този момент многомерен човешки свят с неустойчиви ценности.

Въпросът е за дозите на оптимизма и песимизма и за възмож-

ността за непретоварен с оценностяване среден път, който различава мисленето за реалността от самата реалност, но умее да ги разбира и неразличено – както в плана на сегашния живот, така и в другия план на неговата непротивопоставеност на миналото. Защото, казано с понятието на Макс Вебер, късната модерност е идеален тип-парадигма, а не реалност. Кое то не означава, че тя не е и нещо съществуващо. Съществуващо, но несъвпадащо със своята парадигма. Несъвпадащо, тъй като реалният живот е разноречив многовремеви конструкт, който само се стреми да бъде цял и единен. Именно израз на такъв стремеж към цялостност е и нашето занимаване с темата за късната модерност.

От какво се налага това занимаване? Дали основно не от това, че макар и номинално вече европейци, по този начин загърбваме изостаналия тукашен неевропейски живот и се легитимираме като европейски интелектуалци? Да, но сложното многовремево сегашно българско битие има тази съставка, която наричаме късна модерност. В много отношения неразвито и изостанало, традиционно или все още обърнато към компромисната традиционност на социалистическото време, то е отворено към Европа и света, засегнато е от нарастващото интегриране, от този изказан по същество белег на късната модерност. Така че теоретизираме по темата и поради по-сериозното основание, че късната модерност е тук край нас.

В какво е проявена тя в сегашния български живот? Казано на социологически език, късната модерност е видимо проявена в нарастващата реална и идеална подвижност на отделните хора, реална – в смисъл, че постоянно пътуват и се местят, и идеална – в смисъл, че имат достъп до всякакви идеи, текстове и ценности. Това, което не е толкова видимо, са многото и все по-разнообразни общности, в които влизат все по-подвижните наши сънародници. Общности не само големи и естествени, но и реални локални, също и виртуални по всякакъв признак. Имаме край себе си все повече индивидуални субекти и същевременно все повече общности и малки общества, излъчващи нови и нови социални роли и лидери.

Така че да не ни подвежда монотонната идея за кризата на националната общност. Има такава криза, но тя върви заедно с положителния знак и на външното отваряне на България към Европа и света, и на вътрешното, на по-рано устойчиво свързвания с места и човешки групи българин към голям брой нови общности и нови места. Този процес не бива да се разбира по етикетно ценностен пе-

симицичен или оптимистичен начин. Той е неравен и криволичещ. Голям брой българи продължават да живеят чисто традиционно, още по-голям брой живеят смесено – ту традиционно, ту модерно. Но така или иначе, все повече българи живеят консумативно, сред все повече вещи, места, информация и видове удоволствия, сред символи и идеи на очевидно нарастваща практическа индивидуална свобода.

Тези белези на демократизиращия се бит и всекидневие у нас имат редица негативни последици. Нарастващата подвижност откъсва от места и традиции, нарастващата възможност за лична изява води до ексцеси от всякакво естество, до престъпност и имитиране на чуждото по глупав и арогантен начин. Променя се отношението към миналото. От една страна, се зазърбва собственото минало, от друга страна – става достъпно чуждото и различното, което се разбира повърхностно и превратно. Занемаряват се по-раншни устойчиви и дилучни картини на обща реалност за сметка на откъслечни частични разбирания, чието единствено предимство е, че са лични. Но така или иначе, все повече хора имат правото да развиват свои картини за свят по същия начин, както все повече хора се движат в отвореното пазарно пространство, за да търсят предмети, вещи и места и по този начин да си набавят един вид реални символи, с които да строят своето постоянно променящо се реално сега.

Кое е все пак неутралното общо в постмодерната картина за човешки свят? Защо е това нарастване на подвижността и умножаване на индивидите и общностите, защо е тази разширяваща се глобалност и същевременно партикуларизация?

Доколкото може да се отговори просто и еднозначно, късната модерност е търсене – човешкото същество търси подходящата отворена система, която ще го направи още по-приспособимо към променящите се условия на живот на земята. Белези на това търсене на добрата отворена система са съвременното умножаване на подвижността на индивидите, преобразуването на старите естествени общности в нови от различен разрез, разширяващото се право на всеки да избира мястото и другите, с които се свързва, неконтролируемото увеличаване на възможните истории, които могат да се съставят, на многото форми на минало, настояще и бъдеще, които могат да се избират. Става дума за голям брой разнообразни опити по образуване на многомоделна човешка среда, която се справя с промяната.

Разбира се, този процес е неравен и свързан с рискове. Такива

опасни рискове са съвременното убрзано трупане на нови технологии, безогледното експлоатиране на природната среда и неспирното населване на Земята. В някои области като че ли имаме пред очи вероятните по-добри решения. Каквото по-добро решение от тоталитарната държавна национална политическа система изглежда е либерално-демократичното обществено устрояване, отворено към други по-големи обединения. Може би на него се дължи справянето засега със злото на големите унищожителни световни войни. Или каквото по-добро решение от затвореното национално стопанство е отворената капиталистическа стопанско-финансова система, която не погива от кризи, а ги използва като инструмент за нова насока на развитие.

Оптимизмът несъмнено дебне в последните две твърдения, които като че ли продължават идеите на Макс Вебер за разомагьосването и нарастващото рационализиране в съвременния човешки обществен живот. Колкото по-чисто обществено се мисли за този процес на нарастващо светско рационализиране, толкова по-изложено е то на оценъчната крайност на оптимизма и песимизма. Това, което връща в иначе трудната за поддържане линия на неутралността, е по-обхватното разбиране на човешката ситуация в света. Имам предвид антропологичното разбиране, което мисли не само за общественото и културното човешко битие, но и за биологичното в човека. Каквото обхватно неутрално разбиране разгърна преди двайсетина години френският постмодерен философ Жан-Франсоа Лиотар.

Ето неговите тези. Лиотар не разделя живота и човешкия живот. Според него възникването на живота на Земята е случайност от уникално стекли се обстоятелства, революционна случайност на, така да се каже, допусната полуавтономност, която с един вид нарастваща автореферентност се опитва да постигне състояние на положителна ентропия и по този начин да избегне сигурно предстояща след четири и половина милиарда години катастрофа на Слънчевата система. Човекът, и по-точно неговият мозък е основният гарант за тази нарастваща автореферентност. Тя едновременно се подпомага от човешките култури, тези складове-набори-системи от информация и структури за предусещане и предотвратяване на опасности и катастрофи, за справяне с промените на времето. Същевременно културите, а и човешкото тяло – несвършени отворени системи, осъдени на отрицателна ентропия – задържат този гарантиран от човешкия мозък шум на автореферентността.

Според Лиотар късната модерност е полезна и опасна криза на колебаене между едното и другото. Каквото, макар и не в такъв темп, е и досегашната човешка култура на Земята. Това е средният път между оптимизма и песимизма, който следва Лиотар. Разбира се, както вече отбелязах, този път не е лесен. Защо? Поради една голяма особеност на човешкото разбиране, поради това, че мислещият и говорещият по една тема е независим от себе си и от човешката среда, в която живее, само за кратко. В един момент другият в него и средата на другите непременно си казват гумата, като приплъзват в онова, което обсъжда, контекста на опростяващо настроение. Този контекст прави по-еднозначна и в този смисъл по-нереална обсъжданата тема.

Това се случва и с нас. Теоретичното мислене за парадигмата на късната модерност е именно такова контекстово ограничаване. То е естествено, обичайно и редно. Стига да не смесваме обсъжданата парадигма за късната модерност с действителния живот на хората тук и сега и да не забравяме, че късната модерност в него е само страна, която сложно се преплита с други страни. Така че нашето задължение като български интелектуалци е да разбираме и представяме късната модерност, но и да не подменяме с нея сложното ѝ сплитане с редица парадигми в сегашното българско време. Аз лично не бих допуснал и още една подмяна – на моята лична реалност с реалността на сегашното българско време. Кое е друга тема, темата за идентичността. Вече разглеждана на форума на тази Научна среща.

CULTURE OF LATE MODERNITY

Bogdan Bogdanov

(Summary)

With late modernity we name our contemporaneity and more concretely the time in which we live. "Modernity" and "Late Modernity" are terms of a contemporary periodization. As far as the answer could be simple and synonymous one, the late modernity is a search – the human being searches for the appropriate open system, which will make him much more adaptable to the changing life conditions on the Earth. Marks of this search for a good open systems are the following ones – the contemporary increase of individuals' mobility, the transformation of old natural communities into new ones of a different rank, the extension of everyone's right to chose the

place and the others with whom he gets in contact, the uncontrolled increase of possible histories, which could be composed, of numerous forms of past, present and future which could be chosen. We are speaking of a large number of various attempts in the formation of a multi-module human environment able to cope with changes.